

Побоченко Л.М., Тимошенко О.І.

УДК 338.48 (045)

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ОПТИМІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Туризм став одним з найприбутковіших видів бізнесу в світі. За даними Всесвітньої туристської організації (ЮНВТО), він використовує 7% світового капіталу, з ним пов'язано кожне 16-е робоче місце, на нього доводиться 11 % світових споживчих витрат і він дає 5 % всіх податкових надходжень. Загалом туризм – це соціальна та економічна сила, яка нараховує 2 млрд. дол. США в день і майже 1 млрд. туристів в рік.

Україна на сьогоднішній день об'єктивно володіє всіма передумовами для інтенсивного розвитку туризму: це і особливості географічного положення, сприятливі кліматичні умови, багатий природний, людський, історико-культурний та туристично-рекреаційний потенціал. Проте, розвиток цієї важливої галузі економіки, є недостатнім через неврегульованість механізмів стимулювання туристичної індустрії, складну соціально-економічну ситуацію в державі, відсутність ефективної стратегії розвитку цієї галузі як на національному, так і на регіональному рівнях. Тому, на даний період актуальними постають питання щодо створення ефективної структури управління та регулювання туристичної галузі на всіх рівнях, забезпечення координації діяльності різних галузей економіки, від яких залежить якісне надання туристичних послуг, зокрема транспорту, торгівлі, виробництва сувенірної продукції тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку міжнародного туризму в Україні та світі, загальні та спеціальні питання його впливу на національну та світову економіку досліджуються у роботах А. Александрової, І. Балабанова, В. Бабарицької, Н. Ващенко, В. Гуляєва, А. Добровольської, В. Данильчука, А. Дуровича, Р. Заблоцької, В. Квартальнова, Н. Коніщевої, М. Мальської, Г. Папіряна, В. Сеніна, В. Сапрунової, Т. Ткаченко, В. Федорченка, В.Худо, А. Чудновського, І. Школи та інших.

Вклад основного матеріалу дослідження. Одним із стратегічних напрямів соціально-економічного поступу України є розвиток міжнародного туризму. Сучасний стан розвитку міжнародного туризму в Україні характеризується порівняно стійкими тенденціями до загального зростання обсягів туристичної діяльності із суттєвою її міжрегіональною диференціацією. За період 2000-2009 років обсяг в'їзного туристичного потоку до України збільшився майже у 4 рази. Так, якщо у 2000 році до України в'їхало 6431 тис. іноземних туристів, то 2009 року - 20798 тис. осіб.

Таблиця 1. Динаміка кількості іноземних туристів, що в'їжджали до України

Рік	Кількість іноземних туристів, тис. осіб	Абсолютний приріст, тис. осіб	Відносний приріст, %
2000	6430,9		
2001	9174,3	2743,2	42,7
2002	10516,7	1342,5	14,6
2003	12513,9	1997,2	19,0
2004	15629,2	3115,3	24,9
2005	17630,8	1001,6	12,8
2006	18900,3	1269,5	7,2
2007	23073,0	4172,7	22,1
2008	25449	2376	10,3
2009	20798	-4651	-22,3

Величина середньорічного абсолютного приросту становить 2235 тис. осіб, відносного приросту – 13,1% . Найвищі темпи приросту у 2001 (42,7%), 2004 (24,9%) та 2007 (22,1%) роках. Загальносвітова тенденція до спаду туристичної активності у 2001-2003 роках практично не відобразилася на ринку міжнародного туризму в Україні. Деяке уповільнення темпів зростання у 2005-2006 роках (12,8% та 7,2%) пояснюється передусім внутрішніми організаційно-економічними та політичними чинниками. В 2008 році кількість іноземних туристів, що в'їжджали в Україну зросла лише на 10,3 %, що відповідає загальносвітовим тенденціям, пов'язаним зі світовою фінансовою кризою. Але в 2009 році відбулося зменшення кількості іноземних туристів в порівнянні з рекордним 2008 роком (в цьому році Україну відвідала найбільша кількість іноземних туристів з часів незалежності нашої держави - 25 449 тис. осіб) на 4651 тис. осіб, що пов'язано зі світовою фінансовою кризою та відповідає загальносвітовим тенденціям [6].

Мотиваційна структура в'їзного туризму протягом 2009 року зазнала ряд змін: службові поїздки зменшилися на 23 % в порівнянні з 2008 роком, організований туризм на 24 %, а також приватний на 18% [7].

Географічна структура в'їзного туризму також поступово трансформується. Найбільша частка іноземних туристів, що приїжджають до України стабільно припадає на Росію, проте її величина постійно зменшується (рис.1.):

В 2002 році на російських туристів припадало 49,2% в'їзного туристичного потоку, то у 2009 році – лише 35 %. При цьому абсолютні значення кількості туристів, що прибувають з Росії зростає. Порівняно з 2003 роком у 2009 р. їх кількість зросла в 1,4 рази. Другу та третю позиції за обсягами іноземних туристів посідали Молдова та Білорусь із частками в загальному туристичному потоці 21,5% та 9,9% (2002 р.). У 2009 р. за кількістю туристів, що прибули до України, вони займають відповідно тіж місця. При цьому частка молдовських туристів скоротилася до 20%, а білоруських – зросла до 14%. Також основними країнами-постачальниками іноземних туристів до України є Польща, Румунія, Угорщина та Словаччина, тобто країни-сусіди [1].

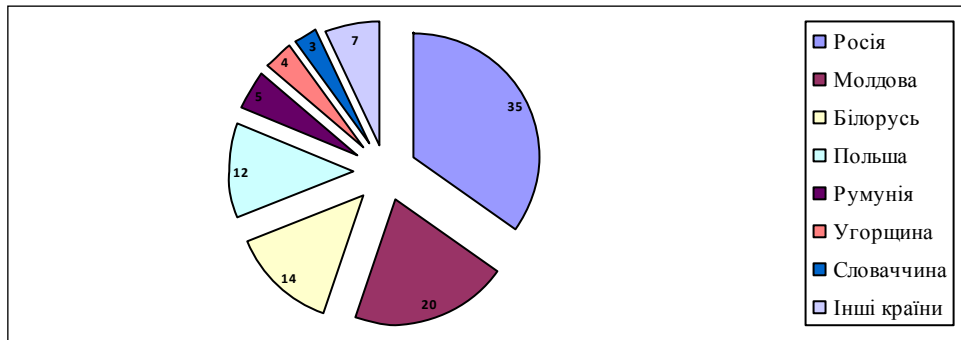

Рис. 1. Географічна структура в'їзного туризму до України у 2009 році.

Спадання в'їзного турпотоку з країн ЄС відбулося в основному за рахунок зменшення кількості подорожуючих з країн: Польща (на 52 %), Словаччина (на 20 %), Угорщина (на 30 %), Німеччина (на 6 %), Румунія (на 27 %). Також зменшення в'їзного турпотоку з країн СНД відбулося в основному за рахунок зменшення кількості подорожуючих з таких країн як: Азербайджан (на 15 %), Білорусь (на 9 %), Грузія (на 26 %), Казахстан (на 13 %), Росія (на 9 %) (табл. 2):

Таблиця 2. Структура в'їзного турпотоку в Україну за країнами походження в 2009 році

Країна походження	Кількість туристів, млн. осіб	Частка від загального тур. потоку, (%)	Темпи приросту, (%)
Країни СНД	11,7	71	< на 6
Країни ЄС	4,4	27	< на 39
Інші країни	346,4	2	< на 9

Динаміка в'їзного туризму з України більшою мірою зазнала впливу загальносвітових тенденцій. Так, якщо у 2001 році ще спостерігалось зростання кількості туристів, що виїжджали з України (на 10,6%), то 2002 року відбувся спад (на 0,8%), а 2003 року – її стагнація. З 2004 року відновилося зростання, але приріст у 2006-2007 роках становить лише 2,6-2,7%, в 2008 році кількість українських туристів, що виїжджали з України зменшилася на 10,6%, а в 2009 році також відбувся незначний спад майже на 1%, що в свою чергу відповідає загальносвітовим тенденціям, пов'язаним зі світовою фінансовою кризою [7].

Таблиця 3. Динаміка кількості українських туристів, що виїжджали з України

Рік	Кількість іноземних туристів, тис. осіб	Абсолютний приріст, тис. осіб	Відносний приріст, %
2000	13422,3		
2001	14849,0	1426,7	10,6
2002	14729,4	-11,6	-0,8
2003	14974,9	65,5	0,4
2004	15487,6	692,6	4,7
2005	16453,7	966,1	6,2
2006	16875,3	421,6	2,6
2007	17334,7	459,4	2,7
2008	15498,6	-1836,1	-10,6
2009	15333,9	-164,7	-0,98

Значення 2009 року перевищує показник 2000 року майже у 1,2 рази. Протягом 2000-2009 років середньорічний абсолютний приріст кількості українських туристів, що отримували послуги за межами країни, становить 559 тис. осіб, відносний – 3,8 %. Такі значення є у 4-5 разів нижчими за прирости в'їзного туризму. Вперше обсяги іноземних туристів перевищили кількість туристів, що виїжджали з України, у 2004 році. Тобто з 2004 року для України характерним є активне сальдо туристичного балансу. У 2007 р. обсяги в'їзного туризму перевищують обсяги виїзного у 1,33 рази, або на 5738,3 тис. осіб, а в 2009 році у 1,36 рази або 5464 тис. осіб [7].

Щодо мотиваційної структури в'їзного туризму, то слід відмітити стійке скорочення абсолютних значень та частки організованого туризму у загальному потоці в'їзного туризму. Так, якщо у 2000 році на організований туризм припадало 19,3% в'їзних туристів, то у 2009 році – лише 4 %. Найбільша частка українських туристів, що виїжджають за межі країни, припадає на приватні поїздки – 85 % у 2009 році. Порівняно з 2000 роком їх частка у 2009 році зросла на 11 %. Таким чином, загальна тенденція у службових поїздках зменшилася на 14 %, в організованому туризмі - зменшення на 19 %, а у приватному туризмі збільшилася на 2 % [7].

Географічна структура виїзного туризму є подібною до структури в'їзного туризму. Так, перші шість позицій за кількістю українських туристів посідають країни-сусіди.

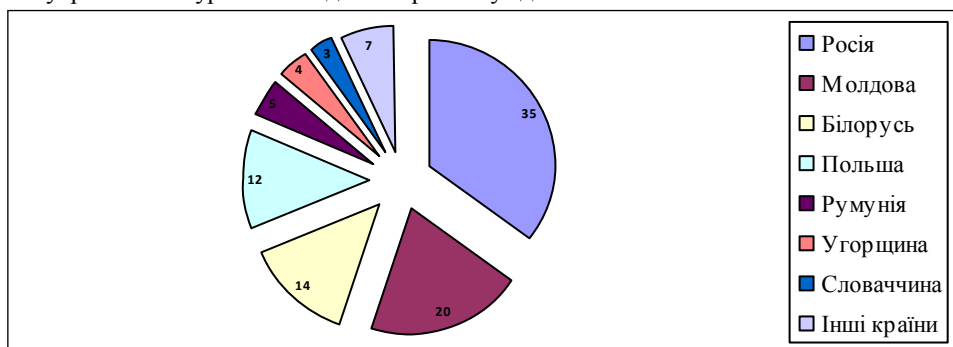

Рис. 2. Географічна структура виїзного туризму з України у 2009 році.

Найбільшою є частка Росії – 34 %. Проте цей показник протягом 2000-х років має тенденцію до скорочення. Це пояснюється кількома причинами. З одного боку, зменшується потік українців, які виїжджали до Росії на роботу як туристи, з іншого – негативний вплив має деяке загострення міждержавних політичних відносин. Частка Польщі, як другої за кількістю українських туристів країни, також має тенденцію зменшення до 18 %. Поступово зростає частка Молдови, яка у 2009 році посіла третю позицію із значенням у 13 %. На Угорщину і Білорусь припадає 10 % і 7 % відповідно. У 2009 році збільшилася частка виїжджаючих українських туристів до Польщі на 36 %, до Угорщини на 28 % та зменшення до Білорусії на 20%, Туреччини на 24 % а до Єгипту на 46 % [7].

Серед регіонів Європи постійно популярні країни Західної Європи (особливо Франція, Німеччина, Великобританія, Австрія, Швейцарія) та Середземномор'я (Італія, Іспанія, Туреччина, Єгипет). Водночас зростають, завдяки активній ринковій політиці країн-партнерів, туристичні потоки до країн Східного Середземномор'я (особливо на Кіпр) та Північної Африки (Єгипет, Туніс, Марокко). Але найпопулярнішими за різною метою залишаються найближчі країни Росія та Польща.

Таблиця 4. Структура виїзного турпотоку з України за країнами походження в 2009 році

Країна походження	Кількість туристів, млн. осіб	Частка від загального тур потоку, %	Темпи приросту, %
Країни СНД	6,2	54	< на 9
Країни ЄС	4,7	40	> на 17
Інші країни	0,7	6	< на 29

Провівши аналіз туристичних потоків України від 2000 року до 2009 року, можна прослідкувати тенденцію стабільного зростання крім 2009 року, адже саме через кризу в цьому році відбулося зменшення в'їзного (на 18 %), а виїзного (на 25 %).

Проте офіційно декларований оптимізм не скасовує істотних змін, що відбулися у перевагах і настроях клієнтів. Всі оператори ринку визначають, що через кризу українські мандрівники стали набагато ретельніше обирати тури, скрупульозно підраховуючи кількість та рівень послуг, які вони отримають за свої гроші. Ця тенденція обов'язково збережеться і в майбутньому. Тим більше, що туризм у більшості українців досі знаходиться на тій позначці споживчої лінійки, яка входить в поняття розкоші. Тому в задоволенні цивілізованого відпочинку українці шукають компромісних варіантів, які дозволили б їм, не надто витрачаючись, отримати свою дозу приємних вражень [4].

Протягом 2009 року чинними були 7 322 ліцензії на туристичну діяльність, з них туроператорів – 2 146 та турагентів – 5 176, відповідно 29 % і 71 %. У порівнянні з 2008 роком спостерігається збільшення кількості чинних ліцензій на 20 % (у 2008 р. чинними були 6 106 ліцензій). Отже, у 2009 році туристичну діяльність здійснювали 66 % ліцензіатів, у 2008 року, фактично працювали 76 % ліцензіатів. Тобто, за 2009 рік число непродуктивних ліцензіатів зросло.

Отже, підводячи підсумки сучасному стану та тенденціям розвитку міжнародної туристичної діяльності в Україні потрібно відмітити, що в 2009 році в туристичній галузі України відбулося зменшення кількості подорожуючих, що в першу чергу пов'язано зі світовою фінансовою кризою, але не потрібно забувати про проблеми туристичної індустрії України, які будуть розглянуті далі.

Україна має ряд позитивних передумов для успішного розвитку міжнародної туристичної діяльності - сприятливі природно-кліматичні умови, приморські та гірські ландшафти, джерела мінеральних вод, значний історико-культурний потенціал та національна самобутність (національна кухня, традиції, танці, співи), кваліфікована робоча сила, розвинена система підготовки туристичних кадрів тощо. Проте для успішного конкурування національних туристичних підприємств на міжнародних ринках лише наявності ресурсів недостатньо, якщо відсутні чіткі механізми їх залучення до туристичного обігу, спостерігається нестача об'єктів туристичної інфраструктури, які б за стандартами якості обслуговування туристів, транспортної доступності, забезпечення зв'язком відповідали світовим стандартам. Тобто потенціал для розвитку міжнародного туризму в країні є, але внаслідок недосконалості управлінських механізмів він недостатньо використовується для залучення організованих іноземних туристів.

Головними проблемами, що стримують розвиток міжнародного туризму в Україні та потребують вирішення на загальнодержавному рівні, є відсутність чіткого та науково обґрунтованого планування розвитку даної галузі, декларативність концепцій розвитку міжнародного туризму, а також низка проблем фінансово-економічного змісту. Так, істотною вадою національної стратегії розвитку міжнародного туризму в Україні є нестача конкретних, дієвих заходів, спрямованих на реальну державну підтримку. До цього слід додати політичну нестабільність, багатовекторність зовнішньої політики, постійну зміну інтеграційних уподобань.

Серед інших негативних чинників розвитку міжнародного туризму, пов'язаних із управлінським впливом, слід назвати:

- недосконалість та подекуди суперечливість нормативно-правової бази;
- нестабільність податкової системи;
- відсутність чітких механізмів заохочення інвестування туристичної галузі в цілому та туристичної інфраструктури зокрема;
- недосконалість маркетингової політики, рекламно-інформаційних заходів, спрямованих на просування національних туристичних продуктів на міжнародні ринки, відсутність постійного державного моніторингу конкурентоспроможності національних туристичних підприємств тощо.

Всі ці проблеми у кінцевому рахунку зводяться до проблеми фінансування розвитку усіх складових інфраструктури міжнародного туризму. Головним джерелом фінансування є державні та іноземні інвестиції. Водночас, як свідчить зарубіжний досвід, широким є залучення й регіональних інвестицій, заохочення приватного бізнесу туристичних регіонів інвестувати нові проекти шляхом надання їм певних пільг.

В Україні спостерігається суттєва нестача бюджетного каналу інвестування. Як наслідок, відбувається відставання рівня розвитку інфраструктури від потреб держави. При цьому бюджетне інвестування є нестабільним, цільові програми практично не фінансуються. Отже, в Україні необхідно впровадити чіткі механізми державного фінансування туристичної галузі на регулярній основі. Як варіант, пропонується витратити на розбудову туристичної інфраструктури певний відсоток від щорічних платежів до бюджету туристичних підприємств. При цьому витрати держави слід розглядати виключно як інвестиції, що порівняно швидко окупаються.

До стратегічних завдань керівних органів туристичної галузі в Україні належить розробка політики зайнятості у сфері туризму. Так, динаміка середньооблікової кількості працівників підприємств, що надавали туристичні послуги, є такою: у 2001 - 37956 осіб, 2002 - 39706, 2003 - 50315, 2004 - 23530, 2005 - 20985, 2006 - 21693 осіб, 2007- 19134, 2008-22200, 2009 - 22865 [1, с.23]. Тобто при загальних деклараціях про зростання рівня зайнятості у сфері туризму спостерігається скорочення середньооблікової кількості працівників туристичних підприємств. Таким чином, необхідно розробити механізми заохочення зайнятості у сфері надання міжнародних туристичних послуг, створення нових робочих місць.

Висновки: Головними напрямками державної підтримки розвитку міжнародного туризму в Україні є законодавча, фінансова, інфраструктурна та кадрова підтримка, що має реалізовуватися з наданням більших повноважень місцевим структурам управління туристичною діяльністю. Стратегічною метою розвитку туристичної індустрії в Україні можна визначити створення конкурентоспроможного на світовому ринку туристичного продукту, здатного максимально задовольнити туристичні потреби населення країни, забезпечити на цій основі комплексний розвиток територій та їх соціально-економічних інтересів при збереженні екологічної рівноваги та історико-культурного довілля. Програма дій, зорієнтована на досягнення цієї мети, має бути синхронізованою із загальними темпами становлення ринкових механізмів і співвіднесеною з політикою структурних реформ в економіці.

Україна має ряд позитивних передумов для успішного розвитку міжнародної туристичної діяльності, проте існує потреба впровадження чітких механізмів їх залучення до туристичного обігу. Головними проблемами, що стримують розвиток міжнародного туризму в Україні та потребують вирішення на загальнодержавному рівні, є відсутність чіткого та науково обґрунтованого планування розвитку галузі, декларативність концепцій розвитку міжнародного туризму, а також низка проблем фінансово-економічного змісту.

Джерела та література:

1. Довідка про динаміку туристичних потоків в Україні за 2009 рік : статистичний звіт / Державна служба туризму та курортів України. – К., 2010. – 25 с.
2. Квартальнов В. А. Туризм : учеб. для образоват. учреждений турист, профиля / В. А. Квартальнов. – 2-е изд. – М. : Финансы и статистика, 2007. – 335 с.
3. Мальська М. П. Туристичний бізнес: теорія та практика : навч. посіб. / М. П. Мальська, В. В. Худо. – К. : Центр учбової літ., 2007. – 424 с.
4. Чорненка Н. В. Організація туристичної індустрії : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. В. Чорненка. – К. : Атіка, 2006. – 264 с.
5. Школа І. М. Менеджмент туристичної індустрії : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / І. М. Школа, Т. М. Ореховська; за ред. І. М. Школи. – Чернівці : Книги-XXI, 2005. – 596 с.
6. Державний комітет статистики України : [Електронний ресурс] : офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Державна служба туризму і курортів : [Електронний ресурс] : офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.tourism.gov.ua>.